

RÜYA VE İLHAMIN BİLGİ KAYNAĞI OLMASI BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Fatma Zehra BOZLAK¹
Sefa BARDAKÇI²

MAKALE BİLGİSİ		ÖZ
Gönderim Tarihi	: 18.02.2025	Bu çalışmada, rüya ve ilham konusu ele alınmıştır. Giriş bölümünden sonra konular ayrı başlıklar altında hazırlanmış olup birinci başlıkta rüya, ikinci başlıkta ilham kavramı değerlendirildikten sonra sonuç bölümüne yer verilmiştir. Rüya ve ilhamın bilgi kaynağı olup olamayacağı çerçevesinde ele alınan konun önemini açıklamak amacıyla Kur'an'dan ayetler ve Peygamberimizin hadislerinden örnekler verilmiştir. Çalışmanın hareket noktası rüya ve ilhamın bilgi kaynağı olup olmamasıdır. Bilgi kaynağı bakımından değerlendirilirken Kelamda ve Tasavvufta bilgi kaynağı olup olmadığı tartışılmıştır. Bilgi, objektif bilgi ve subjektif bilgi şeklinde ikiye ayrılır. Objektif bilgi, akıl, duyular ve nakil yoluyla gelen bilgidir. Subjektif bilgi rüya, ilham ve benzeri bilgilerdir. Rüyanın ve ilhamın bilgi kaynağı olarak kabul edilmesi konusundaki ihtilafların, rüya ve ilhamın kişiye özel ve subjektif oluşundan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda rüyayı gören ya da ilham gelen kimsenin bir peygamber olup olmaması durumu önemli bir kriterdir. Rüya ve ilham nedir? Çeşitleri nelerdir? Bilgi kaynağı olarak görülebilir mi? soruları çalışmanın ana çerçevesini oluşturmaktadır. Bu soruların cevabını vermek için tarihten günümüze kadar çalışılan çeşitli tez, makale, ansiklopedi ve kitaplardan bazılarında araştırma yapılmış ve öz bilgiler detaya girilmeden anlatılmaya çalışılmıştır.
Kabul Tarihi	: 24.05.2025	
E-Yayın Tarihi	: 15.06.2025	
Anahtar Kelimeler:		
Kelam Tasavvuf Rüya İlham Bilgi		
ARAŞTIRMA MAKALESİ		

Kaynakça Gösterimi: Bozlak, F. Z. ve Bardakçı, S. (2025). Rüya ve ilhamın bilgi kaynağı olması bakımından incelenmesi. *Journal of Turkish Academic Novelty*, 2 (1), 67-82.

¹Bilim Uzmanı, e-posta: fatmazehrabozlak@gmail.com.

²Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, e-posta: sefa.bardakci@selcuk.edu.tr.

EXAMINATION OF DREAMS AND INSPIRATION AS SOURCES OF INFORMATION

 0000-0002-5802-3665

 0000-0001-6177-1915

ARTICLE INFO		ABSTRACT
Received	: 18.02.2025	In this study, the subject of dream and inspiration is discussed. After the introduction, the subjects are prepared under separate headings and after the concept of dream is evaluated under the first heading and inspiration under the second heading, the conclusion section is given. In order to explain the importance of the subject that is discussed within the framework of whether dreams and inspiration can be a source of information, verses from the Quran and examples from the hadiths of our Prophet are given. The starting point of the study is whether dreams and inspiration are sources of information. While evaluating in terms of source of information, it is discussed whether they are sources of information in Kalam and Sufism. Information is divided into two as objective information and subjective information. Objective information is information that comes through reason, senses and transmission. Subjective information is information such as dreams, inspiration and similar information. It is possible to say that the disagreements on accepting dreams and inspiration as sources of information stem from the fact that dreams and inspiration are personal and subjective. In this context, whether the person who sees the dream or receives inspiration is a prophet or not is an important criterion. What are dreams and inspiration? What are their types? Can they be seen as sources of information? The questions constitute the main framework of the study. In order to answer these questions, some of the various theses, articles, encyclopedias and books that have been studied from history to the present have been researched and the essential information has been tried to be explained without going into detail.
Accepted	: 24.05.2025	
Online Published	: 15.06.2025	
Keywords:		
Theology Sufism Dream Inspiration Knowledge		
RESEARCH ARTICLE		

Citation Information: Bozlak, F. Z. ve Bardakçı, S. (2025). Examination of dreams and inspiration as sources of information. *Journal of Turkish Academic Novelty*, 2 (1), 67-82.

GİRİŞ

Bu çalışmada bilgi, rüya ve ilham kavramlarının ne olduğu, çeşitleri ve bilgi kaynağı kabul edilip edilmeyeceği konuları ele alınmıştır. Bilginin insan hayatındaki önemi düşünüldüğünde, doğru bilgiye ulaşabilmek için kullanılan kaynakların güvenilirliği ve doğrulanabilir olması oldukça önemlidir. Kelamın bilgi edinme yolları Kur'an'ın bilgi edinme yollarıyla aynı çizgide olup, duyular, akıl ve haberdır. Kelam bilgi kaynağı olarak Kur'an, Sünnet ve Akıl yürütmeyi kabul eder. Kur'an'ın bilgi kaynaklarından vahiy, doğruluğunda hiçbir şüphe olmayan bir bilgi kaynağıdır. Bu bağlamda Peygamberlerin gördükleri rüyalar ve onlara gelen ilhamlar vahiy kapsamındadır. Çünkü rüya ve ilhamlarının kaynağı Allah olduğu kesindir. Fakat Peygamberlerin dışındaki insanların rüya ve ilhamının kaynağının rahmani mi, şeytani mi yoksa nefsanî mi olduğunun tespit edilmesinin çok zor olduğunu söylemek mümkündür. Rüya ve ilham kişisel ve tecrübî bir durum olduğundan sübjektif özellik taşımaktadır. Bu özelliklerinden dolayı insana ait rüya ve ilhamın bilgi kaynağı kabul edilip edilmemesi tartışmalı bir konudur. Çalışmanın ana konusunu oluşturan rüya ve ilham kavramları bilgi nedir, rüya nedir, ilham nedir başlıkları altında açıklanmaya çalışılmış ardından her birinin çeşitleri ve ne anlama geldiği tanımlanmış, kelam ilmine ve tasavvuf ilmine göre bilgi kaynağı olup olmamasına yer verilmiş ve son olarak da sonuç kısmı ele alınmıştır.

Rüya ve ilham insanlığın var oluşundan günümüze dek merak konusu olmuş, araştırılmış, insan hayatında her zaman önde gelen konulardan olmuştur. Bunun temelinde yatan, insanın fitratından kaynaklı olarak gizemli şeyleri çekici bulması, gaybı bilmek istemesi gibi etkenlerdir. Her ne kadar üzerinde çeşitli araştırmalar yapılmış olsa da tam olarak kanıtlanması mümkün olmayan konulardır.

1. Bilgi

1.1. Bilgi Nedir?

İslami terminolojide ilim ve marifet terimleri, bilgi kavramını ifade ederken, genel olarak bilginin öznesi ile nesnesi arasındaki ilişkiyi ya da bilme eyleminin belirli bir biçimde ortaya çıkışını ifade eder. Bu kapsamda, bilginin bilinmesi sebebiyle malumat kelimesi ile de eş anlamlı kullanıldığını gözlemlemek mümkündür. (Taylan, 2023, s. 157). Bilgiyi bilmek özne ile nesne arasındaki bağın zihinsel süreçler sonucunda meydana getirdiği bir eylemdir. Bilgi, insan için düşünüldüğünde sürekli olarak sabit değil gelişen ve değişen bir dinamiktir. Bir eşya hakkındaki bilgi düşünüldüğünde bir bilgi o eşya için her zaman aynı kalmayabilir, eşyanın mahiyeti değiştikçe bilgisi de değişebilmektedir. Bilindiğinin aksine bir bilgi de meydana gelebilmektedir. Bilgi insanların kabiliyet ve çalışmaları kadarıyla elde edebilecekleri değerli malzemedir. Ama Allah seçtiği insanların ruhuna çalışma olmaksızın da bilgi indirir. Hangi tür bilgi olursa olsun bilgi, sahibi için bir güç ve kuvvettir. İnsandan şek, şüphe ve cehaleti kaldırır. (Bardakçı, 2010, s. 125). Bir bilgiyi bilmek sahibine o bilgi alanında âlim sıfatı kazandırmaktadır. Bilme yeteneği kavrama yeteneğiyle birebir ilişkilidir, bu özellikleri bakımından insan diğer varlıklardan ayrılmaktadır.

Kelam ilminde bilgi, iki ana kategoriye ayrılmaktadır. Allah'ın ilmi bağlamında ilahi bilgi ve yaratılmışların bilgisi anlamında beşeri bilgi. Allah'ın ilim sıfatının ezeli olup olmadığı meselesi, Kur'an'ın hâdis olup olmadığı tartışması ve cüzi irade ile kader sorunları, ilahi bilginin kelami boyutunu oluşturmaktadır. Beşeri bilgi ise, insanın bilme dereceleri ve bir bilginin bilgi olarak kabul edilebilmesi için gereken koşullar gibi konular etrafında sistematik bir şekilde ele alınmaktadır. Kelam âlimleri arasında kesin bir bilgi tanımı üzerinde görüş birliği yoktur, ancak her ekol ya da her âlim, bilginin tanımında farklı unsurlara vurgu yapsa da, bu tanımların özleri açısından birbirine yakınlık gösterdiği söylenebilir. Tüm bilgi tanımlarını burada ele almak mümkün olmasa da, birkaç farklı tanıma yer vermek yerinde olacaktır.

1.2. Kelam İlminde Bilgi Kaynakları

Her disiplinde olduğu gibi Kelam ilmi de üzerine yüklediği temel bir konu ile başlar. Bu ilmin en temel konusu bilgi teorisidir. Sağlıklı bir din anlayışı ve bilimsel faaliyetlerde diğer konuları anlamlandırabilmek, sistemleştirebilmek için öncelikle doğru bilgi nedir, doğru bir bilgiye ulaşmak için kriterler nelerdir gibi sorular üzerine düşünülmüş ve Kur'an - Sünnet çerçevesinde çeşitli yöntemler kategorize edilmiştir.

Klasik kelam eserlerinde *esbabu'l-ilim* veya *medariku'l-ilim* başlıkları altında işlenmiş olan bilgi kaynakları konusu, sonsuz ilim sahibi Allah'ın bilgisi değil yaratılanların bilgisiyle alakalıdır. Kelamcılarının üzerinde ittifak ettikleri bilgi kaynakları akıl, duyular ve haber olmak üzere üç çeşittir. (Nesefi, 1993, aktaran Evkuran, 2019, s. 57).

1.2.1. Akıl

Arapça a-k-l kök fiilinden mastar bir isim olan akıl, sözlükte; bağlamak, engel olmak, anlamak ve istemek gibi anlamlara gelir. (İbn Manzur, 1945, aktaran Evkuran, 2019, s. 58). Hadislerde *geçen deveyi veya başka bir şeyi bağlamak, zapt etmek; diyet vermek* (Tirmizî, Kıyâmet, 25; İbn Mâce, Zühd, 31, aktaran Bolay, 1989, s. 238-242) şeklinde yapılan akıl tanımından da yola çıkarak bir şeye bağlamak, bağlanmak ifadesiyle aklın yararına olan işlerde sebat göstermek anlamına geldiği söylenebilir. Akıl doğruyu yanlıştan ayırt etme ve düşünme gücüdür. Bu anlamda bakıldığında akıl insanı diğer varlıktan ayırt etmesinin yanında aynı zamanda elindeki en önemli güctür.

Allah, Kur'an'da birçok ayette insanı ısrarla *düşünmeye, akletmeye ve anlamaya* teşvik etmektedir. Akla yapılan bu vurgu insanın sorumluluğuna dikkat çekmektedir. Sorumluluk kapsamında Allah'ın hitabını anlayabilmek için vahiyden sonra onu anlayıp, uygulamak en önemli yer teşkil etmektedir. Bu sebeple akıl, İslam ilimlerinde ve özellikle inanç-itikat konularını ele alan kelam ilminde bilgi kaynağı olarak ilk sırada bulunmaktadır. Kelam ilminde akıl, sadece bilgi kaynağı sayılmaktan ziyade teklifin de kaynağıdır. Akıllı olmayan insanı Allah hitabıyla mükellef tutmamaktadır.

1.2.2. Duyular

İnsanın eğitilebilir olmasının ikinci temel unsuru, duyulardır. Beş duyu, zihnin üretim sürecine hammadde taşıyan yollar gibidir. Şayet bu yollar kapalı olursa, duyu organları aracılığı ile veri girişi sağlanmazsa, zihin işlevsiz hale gelir. Doğuştan beş duyusu olmayan bir insana eğitim vererek herhangi bir davranış kazandırmak mümkün değildir. (Bayrakdar, 2024, s. 57). İnsanların duyular yoluyla algıladıkları dünyada bilgi kaynağı olarak duyu büyük önem arz etmektedir.

Duyular, insanların en temel bilgi edinme yollarından biridir ve diğer canlılarla paylaşılan ortak bir bilgi kaynağıdır. Bu bağlamda duyular, en fazla kullanılan duyusal idrak ve diğer canlılarla da ortak olan bilgi kaynağıdır. İnsan eşya hakkında doğrudan bilgiye duyu organları vasıtasıyla ulaşır. Kelam literatüründe duyu organları, *havas ve havas-ı selime* kavramlarıyla ifade edilir. (Evkuran, 2019, s. 58). Duyu organlarının sağlıklı olması bilginin doğruluğu açısından büyük öneme sahiptir. Görmeyen bir gözün sahibinin gördüm demesi, duymayan bir kulağın sahibinin duydum demesi kabul görmeyeceğinden ve yanlışma veya hastalanma ihtimaline karşı duyu organlarının havas-ı selime kapsamında olması gerekir.

İçi su ile dolu bir bardağın içerisine bırakılan kaşık dışarıdan bakıldığında kırık bir görüntü sergilemektedir. Bu duru, ışığın hava ve su arasındaki farklı kırılma açıları nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Bu olguyu algılayabilen bir zihin, kırılmanın açısını hesaplayarak ışığın suyun içindeki ve dışındaki hareket yönlerini analiz edebilir ve bu doğrultuda bilimsel kurallar geliştirebilir. Dolayısıyla, duyularımızla elde edilen bilgiler, akıl için son derece önemli ve kaçınılmaz bir kaynak olarak görülmektedir. (Evkuran, 2019, s. 59). Duyusal idrak, yani gözlem

yoluyla elde edilen bilgi, insanların çevrelerindeki olup bitenleri anlamalarına ve bilimsel kuralları kavramalarına yardımcı olur. Bu tür deneyler, bireylerin akıl yürütme yeteneklerini geliştirir ve fiziksel yasaları anlamalarına yardımcı olur. Duyuların verdiği bilgiler, hatalı veya eksik olsa bile akıl için vazgeçilmezdir. Duyular dış dünya hakkında akla bilgi sahibi olma vesilesi olarak görülür. Dış dünyadan duyularla alınan bilgileri akıl kendi süzgecinden geçirerek o eşya hakkında bilgi sahibi olur. Duyuların akla gönderdiklerinin bilgiye dönüşmesi ise idraktır.

1.2.3. Doğru Haber

Haber, duyularla algılanıp iletilen söz veya yazının taşıdığı bilgi anlamına gelir ve kelime kökü, bir nesneyi derinlemesine bilmek için bilgi sahibi olmayı ifade eden *hibre* kökünden türetilmiştir. Terim olarak haber, geçmişte gerçekleşmiş ya da gelecekte olacak bir olayı bildiren bir ifade olarak tanımlanır. Bu tür ifadeler, doğru veya yanlış olma özelliği taşır. (Yavuz, 1996, 346-349). Tanımda haberin duyularla algılanabilir olması ve geleceği de anlamak, bilmek bakımından vahye dayanması dikkat çekmektedir. Haberin doğruluğu ve yanlışlığının teyit edilmek istenmesi haberin konusuna değişmektedir. Bu konunun ispatı için haberi getiren kişinin kişiliğinin bilinmesi gerekmektedir. Ayette Allah bu konu hakkında; *Ey iman edenler! Size bir fasık bir haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın.* (Kur'an Yolu, 49/15). Buyurmakta ve haberi getiren kişinin kimliğine vurgu yapmaktadır.

Kelam, inanç esaslarının mantıksal bir çerçeve içerisinde ele alınmasını sağlarken, doğru haber bu çerçevenin dışına çıkılmadan oluşturulmasını gerektirir. Kur'an ve hadis gibi İslam'ın iki ana kaynağı olan dini kaynakların doğru bir biçimde yorumlanması, kelam ilminin en önemli görevlerindenidir. Bu noktada, kelimcilerin doğru bilgi kaynaklarına dayanmaları ve sağlam bir akıl yürütme süreci izlemeleri kaçınılmazdır. Kelamda bilgi kaynakları sıralandığında habere özel bir önem verilmesinin nedeni, dini bilgilerin ve ilahi haberlerin hem indirilmesi hem de tebliğ edilmesi sürecinin ve nesiller arası aktarımının haber temelli bir yapıya sahip olmasıdır. (Özcan, 1993, s. 60). Bu sebeple haberi mütevatir haber ve ahad haber olarak iki kısımda ele almışlardır. Mütevatir haber kesin bilgi kaynağı olarak değerlendirilirken, ahad haber ise zannî bilgiyi ifade etmektedir. Yanlış ya da eksik haber, dinî meselelerde hatalı algılara yol açabilmektedir. Doğru haber bu tür yanlış algıların önüne geçerek, birey ve toplumun sağlıklı bir dini yaşam sürdürmesine katkı sağlamaktadır. Bireylerin dini inançlarını sorgulamalarını ve sağlam bir temele oturtmalarını sağlamakta ve kişisel gelişim ve ruhsal olgunluk açısından önem taşımaktadır. Doğru bilgi, toplumda yanlış anlaşılmanın önüne geçmekte ve insanların inançları hakkında doğru bilgiye sahip olmalarını, hoşgörüyü ve iletişimi arttırmaktadır.

2. Rüya

2.1. Rüya Nedir?

Sözlükte *ru'yet* kökünden türemiş olan rüya terimi, uyku esnasında zihinde oluşan görüntülerin tamamını tanımlar. Sözlük anlamı bakımından *hulm* ve kelimesi de benzer bir anlama sahiptir; ancak *hulm* daha çok korkutucu veya rahatsız edici düşler için kullanılmaktadır. *Ahlam* ise bu kelimenin çoğuludur. (Çelebi, 2008, s. 306-309). Rüyanın nasıl olduğuyla ilgili Kur'an-ı Kerim'den Zümer Suresi 42. ayet örnek gösterilebilir. Allah, ölüm vakitleri geldiğinde insanları vefat ettirir, ölmeyenleri de uykularında ölmüş gibi yapar. Ölümüne hükmettiklerini tutar, diğerlerini ise belli bir vakte kadar(hayata) salar. Kuşkusuz bunda düşünenler için dersler vardır. (Kur'an-ı Kerim, 39/42). Ayette uykunun ölüme benzetilmesinin sebebi, uyku esnasında ruhun bedeni geçici olarak terk etmesi durumudur (Özarslan, 2009, s. 91). İslam âlimlerinin rüyanın gerçekleşmesi konusundaki temel görüşü, insan rüyayı ruh ile görür, akıl ile idrak eder biçimindedir. (Çelebi, 2008, s. 306-309).

Rüyalar, kişilerin tecrübelerini ve bilgilerini yeniden organize etme ve anlamlandırma süreçlerinde önemli rol oynamaktadır. (Freud, 1990, s. 610). Sigmund Freud rüyaların

bilinçaltının bir yansıması olduğunu belirtmektedir. Kişinin günlük hayatında yaşadıklarının ve yaptıklarının etkisi altında kalmasıyla bastırılan duyguların sembolik bir ifadesi olarak uykudayken bilinçaltının bunları dışa vurumu şeklinde tanımlama yoluna gittiği görülmektedir. Rüya, bir anlamda insana uykudayken görülen şeylerin kişinin iradesiyle gerçekleşmediğini, kişinin elinde olmadığını ve duyulardan, zamandan, mekândan bağımsız başka bir âlemle irtibatla olmanın gerçekliğini gösterir. Kişinin iradesiyle gerçekleşmeyen bu olaylar uyku halindeyken, bilinçdışıyken bile bunları bir yaptırının var olduğuna dolayısıyla bu âlemin ve insanın bir yaratıcısı olduğuna delildir. Rüya, insanî bir vasıf olduğundan insanlığın her döneminde inceleme konusu olmuştur. Rüyanın mahiyeti araştırılmış ve çeşitli tanımlamalara gidilmiştir. Bu anlamda insanı ilgilendiren bir konu olması ve insanın da vahyin muhatabı olması hasebiyle Kur'an-ı Kerim'de de farklı kelimelerle doğrudan veya dolaylı şekilde söz konusu edilmiş ve tabirine de değinilmiştir. Aynı şekilde rüya Peygamberimizin (sav) döneminde de gündemi meşgul eden bir konu olmuştur. Bununla birlikte ilerleyen dönemlerde de İslam'ın çeşitli ilim dalları gerek rüya hakkında gerekse rüyanın nasıl anlaşılması gerektiği hakkında farklı fikirler, farklı tanımlar ortaya koymuşlardır.

Geçmişte de günümüzde de gördüğü rüyanın ne anlama geldiğini merak eden insan, bu merakını gidermek için rüya yorumcularına başvurmuştur. Bu konuda geçmişten örnek vermek gerekirse, Eski Mısır, Asur ve Yunan'da rüyaları yorumlamak kâhin ve büyücülerin en önemli görevleriydi. Tarihten günümüze çok sayıda rüya tabirleri kitapları yazıldığı gibi Kutsal Kitaplarda da rüya konusunun geçtiği bilinmektedir. Tevrat'ta Hz. Yusuf'un rüyasından bahsedilirken İncil'de rüya kelimesi birçok kez geçmektedir. İslam öncesi Türklerde rüya haber değeri açısından önemli görülmüşken Cahiliye Araplarında da rüya tabirciliğinin yaygın olduğu görülmüştür. (Çelebi, 2008, s.). Rüyaların dine etkisi hem bireysel hem de toplumsal olarak görülmektedir. İslâm'da rüyanın dini ibadetlere etkisine, Hz. İbrahim'in rüyası sonrası kurban ibadetinin yapılmasını örnek vermek mümkündür.

Tasavvufta rüyanın birkaç tanımı şu şekildedir; Uykuda kalbe gelen havadır ve zihinde canlanan hayallerdir. Seyr-u sülûk esnasında sâlikin kendi manevi mertebesini belirlemeye yarayan vehbî bir ilimdir. (Akot, 2020, s. 67). Rüya, uykudayken nefsin zahiri duygularda ortaya çıktığı gibi, bâtinî kuvvetlerle münakaşa edip meşgul olmaktan kurtularak bir anda kendisinin ruhani zatını manevi bir idrak ile anlamlandırmasıdır. Bu durumdayken gaybdan kendisine yansıyan bilgilere vukuf kazanmasıdır. (Akot, 2020, s. 67). Yine başka bir tanımda Sufilere göre rüya bilgi edinme kaynaklarından biridir ve mahiyeti itibarıyla ruhla alakalıdır. Rüya ruhla görülür ancak akılla idrak edilir. (Yılmaz, 2019, s. 143). Ancak yine de ümmet için bağlayıcılığından söz etmek mümkün değildir. Kişi isterse kendine buradan dersler çıkarabilir.

Bazı âlimler bu bilgileri kesin bilgi kaynağı kabul ederken bazı âlimler de kesin bir dille reddetmektedir. Bu durumun, bu bilgilerin zan ifade etmesinden ötürü olduğu aşikârdır. Soyut kavramlar oldukları için nesnel bir şekilde doğruluğunu ölçmek de imkânsız olmaktadır. Soyut olduğu için kabul etmek zor olsa da bazı durumlarda ilahi kaynaklı olduğuna inanıldığı için kesin bir karar vermek de bu sebeple zor olmuştur diyebiliriz. Nitekim büyük ilim adamlarından olan İbn-i Sina (ö. 428) için sezgi mutlak bir bilgi kaynağıdır. Sezgi ile elde edilmiş bilgilerin kabul edilmesini zorunlu görmüştür. Aynı zamanda sufilerin büyük bir çoğunluğu da bu şekilde düşünmektedir. Tasavvuf ilminin bir diğer adının Fıkh-ı Batın olması yani enfûs âlemiyle iç içe olması hasebiyle buna şaşırılmamak gerekir. Tek fark olarak sufiler, sezgi yoluyla elde edilen bilginin güvenilir olması için samimi ve ihlaslı bir mümin olmayı şart koşmuşlardır.

Tanımında olduğu gibi mahiyeti konusunda da ilimler arasında farklı değerlendirmeler yapılmaktadır. Rüya insanda tek tip meydana gelmemekle birlikte insan, bazen açık ve net rüyalar görürken bazen sevindirici bazen de karmakarışık ve korkutucu rüyalar görmektedir. Yapılan araştırmalar rüyanın insanın biyolojik bir ihtiyacı olduğunu ortaya koymuştur. Uyku esnasında zihinde sanki geçmiş gibi hissedilen rüyanın hayal olduğunun anlaşılması uyanmayla

gerçekleşmektedir. Yapılan araştırmalar rüyanın sağlıklı bir uykuya katkısının olduğu göstermiştir. (Akot, 2010, s. 214).

2.2. Rüya Çeşitleri

Rüyalar, insanlık tarihi boyunca merak edilen üzerinde çeşitli teorilerin geliştirildiği bir konudur. Hem psikolojik hem de kültürel bakımdan önemli bir yeri olan rüyalar, bireylerin bilinçaltındaki düşünceleri, duyguları ve tecrübelerini yansıtır. Rüya çeşitleri, içerdikleri temalara, anlamlara ve deneyimleme biçimlerine göre farklı kategorilere ayrılabilir. Rüyanın tanımında olduğu gibi çeşitleri konusunda da farklı ilim dallarında farklı gruplandırmalar yapmak mümkündür. Ancak bu çalışmada dini anlamda rüya çeşitlerinden söz edilecektir. Hz. Muhammed (sav) bir hadisinde şöyle buyurmaktadır; Rüya üç kısımdır: Biri salih rüya olup Allah'tan müjdedir. Diğeri, şeytanın verdiği hüzündür. Üçüncüsü ise, kişinin kendi kendine konuştuğu şeylerdendir. Biriniz rüyasında hoşlanmadığı bir şey görürse hemen kalkıp namaz kılmalı ve onu kimseye söylememelidir. (Buhari, Müslim, Tirmizi, İbn Mace, Darimi, İbn Hanbel, aktaran Akot. 2011, s. 214). Buna göre Peygamberimizin açıkladığı şekliyle rüyanın çeşitleri şunlardır;

2.2.1. Rahmanî Rüyalar

Rahmanî rüyalar, İslam dininde önemli bir yere sahiptir ve gerçeklik ile hikmetle dolu değerli rüyalar olarak kabul edilir. Bu rüyalar, sağlıklı bireylerin ve salih kimselerin uyku esnasında gördükleri manevî gerçekler ve ilahi işaretler içerir. Rahmanî rüyalar, Kur'an-ı Kerim ve hadislerde de kayda değer bir konuma sahiptir. Bu tür rüyaya *rüya-ı sadıka*, *salih* ya da *hasene* de denir. Rüya denilince ilk akla gelen rüya çeşidi budur. (Çelebi, 2008, s. 306-309). Peygamberlerin gördüğü rüyalar bu gruptadır ve bazıları vahiy mahiyetindedir. Rasulullah'a ilk vahiy uykuda rüya-ı sadıka şeklinde gelmiş ve altı ay müddetle bütün vahiyler rüyada vuku bulmuştur. Bir hadiste yirmi üç yıllık vahiy müddeti içerisinde altı aylık zaman dilimi kastedilerek *Müminin sadık rüyası nübüvvetin kırk altı cüzünden biridir* buyurulmuş ve *sadık ve salih rüya vahiy cümlesindendir* denilerek rahmani rüyanın vahiy derecesinde mübarek bir telkin niteliği taşıdığına işaret edilmiştir. (Apaydın, 2012, s. 160).

2.2.2. Şeytânî Rüyalar

Şeytanın aldatma, vesvese ve korkutmalarıyla gerçekleşen karmaşık hayaller, düşler ve telkinlerdir. Bu tür rüyaların başka bir kişiye anlatılması ve yorumlanması tavsiye edilmemiştir. (Çelebi, 2008, 306-309). Şeytânî rüyalar ile insan imtihan ediliyor olabilir. Rüyasında şeyhlik mertebesi verildiğini söyleyen sahte şeyhler gibi bu yolla sapan ve saptıran insanlar olmuştur.

Şeytani rüyalar, şeytanın inanan insanları korkutmak, ümitsizliğe düşürmek veya yanlış yollara saptırma gayesiyle vesvese verdiği rüyalarlardır. İyi veya kötü rüyanın yaratıcısı Allah'tır. Şeytanın kötü rüyanın görülmesinde herhangi bir etkisi olamaz, şeytani rüya tabiri rüya görülürken şeytanın da orada bulunması ya da bu rüyalarından hoşnut kalması nedeniyledir. (Başaran, 2003, s. 59). Hz. Muhammed (sav) bu tür şeytani rüyaların başkalarına anlatılmaması ve o esnada Allah'a sığınılması konusunda uyarılarda bulunmuştur.

2.2.3. Nefsânî Rüyalar

Nefsânî rüyalar, bireyin beyin, duyu organları ve iç organlarından kaynaklanan düşlerdir ve genellikle kişinin günlük yaşantısında karşılaştığı olaylar, düşünceler ve arzularının bir yansımasıdır. Bu tür rüyalar, bireyin bilinçaltında gizli kalan duyguları, kaygıları ya da beklentileriyle ilgili olabilmektedir. Nefsânî rüyalar, rahmanî rüyalar ve şeytânî rüyalarından farklı olarak, daha çok kişisel ve gündelik konularla bağlantılıdır. Nefsânî rüyanın tanımı ise şu şekildedir; Nefsin hayal ve kuruntuları, uyku esnasındaki dış etkiler ve günlük meşgalelere ilişkin

rüyalar. (Çelebi, 2008, s. 306-309). Kişinin o günkü ruh haline göre veya zihin meşguliyetine göre rüyası şekillenebilir. Sınava hazırlanan ve tarih çalışan bir öğrencinin rüyasında tarihi şahsiyetlerden birini görmesi gibi, aç uyuyan bir insanın yemek görmesi gibi veya susuz kalmış bir insanın nehirler görmesi gibi örnekler çoğaltılabilir.

Bu tür rüyalar, insanların zihninin karışık ve derin yansımasıdır. Farklı rüya türleri, kişilerin içsel dünyalarını anlamlandırmalarına ve bilinçaltındaki duygusal durumlarla yüzleşmelerine olanak tanımaktadır. Rüyaların manası, herkeste aynı yorumlanmayıp bireyden bireye değişiklik gösterse de, genel olarak bireyin ruhsal durumu, yaşam şekli ve psikolojik durumu ile alakalı önemli ipuçları sunmaktadır. Rüya, yalnızca derin bir uyku tecrübesi olmasının ötesinde, kişisel gelişim ve kendini anlama bağlamında önemli bir araçtır. Bireyin psikolojik durumu ile yakından ilişkili olan rüyalar, kaygı, stres veya mutluluk gibi duyguların yoğun yaşanması sürecinde meydana gelebilmektedir.

2.3. Rüyanın Bilgi Kaynağı Oluşu

Rüyalar hem bireysel hem de kolektif bilinçaltının bir dışa yansıması olarak, çeşitli bilgilere ve içsel görüşlere kapı aralamaktadır. Rüyaların bilgi kaynağı olarak algılanması yalnızca kişinin içsel dünyasına dair bir anlayış sunmakla kalmayıp, aynı zamanda da problem çözme ve teşvik etmesi bakımından önem arz etmektedir. Bu bağlamda, rüyaların incelenmesi, insan psikolojisi ve bilinçaltı süreçleri hakkında derinlemesine bilgiler sağlayabilmektedir. Kur'an-ı Kerim ve sünnette rüya konusu pek çok yerde geçmektedir. Kur'an-ı Kerim'de rüyaların yorumlanması *tabirü'r-rüya*, *te'vilü'r-rüya*, *te'vilü'l-ahlam*, *te'vilü'l-ehadis* ve *ifta* kelimelerinin türevleri ile ifade edilmekte, Hz. Yusuf'a rüya tabirinin öğretildiği, Hz. İbrahim, Hz. Yakup ve Hz. Yusuf'un gördükleri rüyaları yorumlayarak bu yorum doğrultusunda hareket ettikleri bildirilmektedir. (Çelebi, 2008, s. 306-309). Geçmişte de günümüzde de gördüğü rüyanın ne anlama geldiğini merak eden insan, bu merakını gidermek için rüya yorumcularına başvurmuştur. Bu konuda geçmişten örnek vermek gerekirse, Eski Mısır, Asur ve Yunan'da rüyaları yorumlamak kâhin ve büyücülerin en önemli görevleriydi. Tarihten günümüze çok sayıda rüya tabirleri kitapları yazıldığı gibi kutsal kitaplarda da rüya konusunun geçtiği bilinmektedir. Tevrat'ta Hz. Yusuf'un rüyasından bahsedilirken İncil'de rüya kelimesi birçok kez geçmektedir. İslam öncesi Türkler de rüya haber değeri açısından önemli görülmüşken Cahiliye Araplarında da rüya tabirciliğinin yaygın olduğu görülmüştür. (Çelebi, 2008, s. 306-309). Rüyaların dine etkisi hem bireysel hem de toplumsal olarak görülmektedir. İslâm'da rüyanın dini ibadetlere etkisine, Hz. İbrahim'in rüyası sonrası kurban ibadetinin yapılması, Abdullah bin. Zeyd'in rüyasında ezanı görmesi ve günümüze kadar uygulamanın aynı şekliyle gelmesini örnek vermek mümkündür.

Bazı âlimlere göre İbrahim peygamber yaşının ilerlemiş olmasından çocuğu olmayacağını düşünüp üzülyordu. Allah Teâlâ, melekleri çocuğu olacağına dair müjdelemek için gönderdiğinde İbrahim (as) eğer bana bir çocuk verirsen onu Allah için kurban edeceğim diye adak adamıştı. Kur'an'da bahsedilen rüyası bu adağının hatırlatılması ile ilgilidir. Bu konu ile alakalı olarak Tefsir âlimi Râzî, Saffât Suresi'nde zikredilen Hz. İbrahim'in görmüş olduğu rüyanın bağlayıcı bir kanıt olmadığını savunmuştur. Şayet bağlayıcı olsaydı, rüyada emredileni yapmak için oğlu ile istişare etmesine gerek olmazdı. Hem Hz. İbrahim, rüyayı üç gece peş peşe gördükten sonra gerçekleştirmek istemişti. Râzî, bu rüyanın bağlayıcı bir delil olmamasına rağmen, Hz. İbrahim'in sırf rüyada gördüğü bir emirle oğlunu kesmeye kalkışmasının sebebinin, rüyasının *açık bir vahiy* ile desteklenmesi olduğunu söylemektedir. (Akot. 2011, s. 94).

H. Yusuf'un rüyasında on bir yıldızın, ay ve güneşin kendisine secde ettiğini gördüğü ve bu rüya ile onun ileride peygamber olarak seçileceğine işaret edildiği, yine Hz. Yusuf'un Mısır'da hapse atılması esnasında hapisteki iki gencin ve Mısır kralının gördüğü rüyaları tabir ettiği haber verilmektedir. Allah, Bedir Gazvesi öncesinde Rasulullah'a düşmanlarının sayısını rüyasında az göstermiş, Hudeybiye Antlaşması yapılmadan önce Müslümanlarla beraber Mekke'ye gireceğine dair gördüğü rüya bir yıl sonra gerçekleşmiş, Hz. Peygamber'den mucize göstermesini isteyenlere

karşı Bedir Gazvesi veya Mekke'nin fethinde önce gördüğü rüyalarından bahsedilmiştir. (Kur'an-ı Kerim, 12/4,5,36,41,49,99,100; 8/43; 48/27). Bu ayetlere göre peygamberlerin bazı rüyalarının bilgi değeri taşıdığı anlaşılabılır.

İslam'ın ilk dönemlerinde namaz vakitlerini bildirmek bir sorun haline gelmişti. Müslümanlar, Yahudilerin boru çaldığı, Hristiyanların çan kullandığı ve Zerdüştlerin ateş yaktığı gibi bazı yöntemler önermişlerdi. Ancak Hz. Muhammed, bu uygulamaların diğer dinleri taklit anlamına geldiğini belirterek bu çözümleri kabul etmedi. İşte bu dönemde sahabilerden Abdullah b. Zeyd bir rüya gördü. Rüyasında, elinde güzel bir çam bulunan yaşlı bir adamla karşılaştı ve ondan bu ağacı satın almak istedi. Yaşlı adam bunun nedenini sorduğunda, Abdullah namaz vakitlerini bildirmek için kullanacağını söyledi. Bunun üzerine yaşlı adam, ona daha hayırlı bir şey öğreteceğini söyleyerek ezanı öğretti. Abdullah, uyanır uyanmaz hemen Hz. Muhammed'in yanına giderek rüyasını anlattı. Hz. Muhammed, bunun sadık bir rüya olduğunu belirterek ezanın okunmasını emretti. Böylece ezan, ibadete çağrı olarak meşrulaşmış oldu. Kelâm âlimlerinin umumi kanaatine göre rüya kesin bilgi vasıtası değildir; dolayısıyla rüyada Rasûl-i Ekrem'i görerek ondan talimat aldığını söyleyenlere dahi itibar edilmez. Hz. Peygamber, "Uyanıncaya kadar uyuyan kişiden kalem kaldırıldı buyurmuştur. (Çelebi, 2008, s. 307).

Kelam ilminde başlıca bilgi kaynakları akıl, duyular ve haberdır. Kelamda rüya bilgi kaynağı kategorisinde zikredilmemekle birlikte değişik vesilelerle değinilmektedir. Her insanın yaratılıştan sahip olduğu rüya görme yeteneği, bilgi kaynağı olması açısından incelenebilir. Ancak rüyalar, her insanda görülen düzensiz ve denetlenemez bilgilerdir. Dolayısıyla rüyalarından hareketle kesin bilgilere ulaşmak mümkün değildir. (İbn Haldun, 1997, aktaran Evkuran. 2019, s. 62). Rüya, gerçekliği ispatlanmamış bilgi olduğu ve kişiden kişiye değişebileceği ve çelişebileceği için bilgi değeri taşımamaktadır. Dolayısıyla rüyalara göre hüküm inşa edilemez. İlmin, hammadde olarak bilgiye ihtiyacı olduğu gibi bilginin de ilim olabilmesi için kanıt ihtiyacı vardır. Kanıt ise bilgi ile ilim münasebeti arasındaki vazgeçilemez sınır ve ölçüyü teşkil eden bir nirengi noktası olmaktadır. (Taylan. Nurdoğan. 2019, s. 87-88). Bu cümleden hareketle rüyanın da ilim sayılabilmesi için kanıtlanabilir ve teyit edilebilir olması gerekmektedir.

Mutasavvıflar, önemli konularda rüya aracılığıyla elde ettikleri bilgilere dayandıklarını öne sürmektedir. Bu duruma örnek olarak, varlık mertebeleri hakkında bilgi edindiğini iddia eden Muhyiddin İbnü'- Arabi gösterilebilir. (Mirza Muhsin el-Ufûr, 1986, s. 68-88). Onun bu bilgileri mübeşşirat yoluyla Allah'tan aldığı söylenir. Tasavvuf perspektifine göre rüyalar, Kur'an-ı Kerim ve sünnet tarafından belirli ölçütler dâhilinde bir bilgi kaynağı olarak kabul edilmektedir. Ancak genel olarak rüyalar, mutlak bir bilgi kaynağı olarak değerlendirilemez, yalnızca belirli koşullar altında ve yorumlarla bilgi sağlayabilir. Özellikle zikri esma ve seyru sülûku öngören tarikatlarda rüyaların önemi büyüktür. Salih kişilerin manevi gelişimi, gördükleri rüyaların mürşitleri tarafından yorumlanmasıyla takip edilir. (Akot, 2011, s. 110).

Bazı rüyalar son derece net ve anlaşılırdır, bu tür rüyalar yoruma ihtiyaç duymaz. Ancak bazı rüyalar, çeşitli semboller içerir ve bu durum yorum gerektirir. Rüya tabirini, bu alanda uzmanlaşmış kimselerin yapması gerekir, zira her bireyin ve her bölgenin rüya sembollerine ilişkin farklı algıları olabilir. Toplumda önemli kabul edilen terimler ve semboller, rüya yorumlarını etkileyebilir. Bu sebeple, rüyayı yorumlayan kişinin rüyayı gören kişinin kültürünü ve yaşadığı coğrafyayı iyi anlaması önemlidir. Yine de, her rüya yorumu her zaman doğru anlamlar içermeyebilir. Rüyaların sembolik dilini çözmek oldukça zordur, kesin anlamlar çıkarıp rüyalara hükmetmek doğru değildir ve rüyalar üzerine amel edilmez. Ancak bazı durumlarda kişi rüyasına göre hareket edebilir;

- Rüya, rahmanî bir rüya ise Allah'ın helal kıldığını haram, haram kıldığını helal kabul etme şeklinde olmamalı.
- Rüya yorumu ile amel eden birey bunun dinin bir emri olmadığını bilerek hareket etmeli.

Her iki cümlede de durum, bireyin yalnızca kendini bağlar. Bir rüya kişiye göre belki ilahi işaretler taşıyor olabilir veya kişinin kendisi tarafından öyle görülebilir. Bunu anlamak zordur. Bazı kaynaklarda İslam öncesinde şeytanın insanlara bilgi sızdırma durumundan bahsediliyor olsa da, İslam'ın gelişiyle beraber Allah bu duruma izin vermemiştir, bu nedenle gayb hakkında bilgi sahibi olma imkânı ortadan kalkmıştır. İslam âlimleri, Hz. Muhammed'in geleceğe dair bazı ipuçlarına dayanarak olumlu tahminlerde bulunmayı desteklediğini belirtmişlerdir. Fakat bu, geleceğe dair kesin bilgi edinmeyi ya da umutsuzluk hissine kapılmayı meşru kılmak anlamına gelmemektedir. Gayb ile bilgi edinme konusunu tartışabilmek için öncelikle bilgi teriminin ne anlama geldiğinin netleştirilmesi gerekmektedir. Kelam âlimleri, eşyanın mahiyeti hakkında bilgi edinmenin mümkün olup olmadığı konusunda şu şekilde bir açıklamaya gider;

Bilindiği gibi ilim *bir şeyin hakikatini idrak edip kavrama*, bir başka ifadeyle *eşyanın hakikatinin zihinde meydana gelen suretleri* anlamına gelir. Burada kastedilen ilim Allah'ın ilmi değil, insana özgü olan hadis bilgidir. Bu tanıma göre bilme işleminde *bilen, bilinen ve bilme* fiili olmak üzere üç unsur vardır. Burada bilenin insan olduğu düşünüldüğünde o, Allah'ın verdiği duyu organları ile varlık âleminde olanları algılar, elde ettiği verileri beyne aktarır, akıl da bunların zihinde hâsıl olan suretlerini oluşturup mantık ilkeleri çerçevesinde sınıflandırarak bilgiye dönüştürür. Görüldüğü gibi bilginin oluşması duyarlar ile aklın ortak çalışmasıyla mümkündür. (Evkuran, 2019, s. 244).

Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi bir şeyin insan açısından bilgi olabilmesi için insanın (bilen) duyu organları ile algıladığı (bilinen) şeyin beyne aktarılmasıyla orada akıl vasıtasıyla bilgiye dönüştürülmesi gerekir. O halde duyu organları ile algılayamıyorsa bilinen denilemez, bilinmeyen şeyin bilgi kaynağı olması da söz konusu değildir.

3. İlham

3.1. İlham Nedir?

Arapçadan Türkçeye geçmiş olan ilham kelimesi, sözlükte *içmek, birden yutmak* anlamında *lehm* kökünden türetilmiştir ve yutturmak anlamına gelir. Terim olarak ilham, Allah'ın doğrudan ya da bir melek aracılığıyla insanın kalbine iyilik ve doğru davranışlar konusunda telkin ulaştırması şeklinde tanımlanır. (Yavuz, 2000, s. 98). Bilgi kaynaklarına başvurmadan insanın zihninde ve kalbinde aniden belirmesi ilhamın temelini teşkil eder. (Yavuz, 2022, s.98-100). Yalnızca bir ayette zikredilen ilham kavramıyla Allah'ın insanın benliğine hem manevi zaafalarını hem de güçlerini yerleştirdiği ifade edilir. (Kur'an-ı Kerim 91/8). Müfessirler, Hz. Musa'nın annesine yapılan vahyin doğrudan Allah tarafından kalbine ulaştırılan ilham manasına geldiğini çoğunlukla kabul ederler. İlham kavramı hadislerde de yer almaktadır.

Sûfiler, ilham kavramını çeşitli anlamlarda kullanmışlardır. Bir yandan, "perde arkasında ve aklın ötesinde olduğu için gaib olan bazı şeyleri bilme" manasına gelirken, diğer taraftan Allah'ın tecellilerini temaşa etme anlamında da değerlendirilmiştir. Çünkü, her iki durumda da perdenin kalkması veya aralanması sonucunda meydana gelir. (Cebecioğlu, 2004, s.) Bu bakımdan, tasavvuf ehli ilhamı, manevî hakikatlerin idraki ve görünmeyenin görünür hale gelmesi şeklinde yorumlarlar. Tasavvufta ilhamın benzer bir başka tanımı ise şöyledir; feyz yoluyla salikin kalbine gelen ilahi kaynaklı iyi ve hayırlı olan bilgidir. Seyr-u süluk yolundaki salikin kalbine müşahedeyle beraber gayb âleminden bir takım ilahi tecellilerin yansımasıdır. (Akot, 2020). İlham kavramı, tasavvufta önemli bir yer teşkil etmektedir. Mutasavvıflara göre Allah veli kuluyla ilham yoluyla iletişime geçer. İlham tasavvufta tefsir alanında da fazlasıyla dikkate alınan bir konudur. Ayetlerin tefsirini dahi ilham ile keşf ve müşahade yolu ile açıklama yaparak işari tefsirleri oluşturmuşlardır.

3.2. İlham Çeşitleri

İlham konusunda farklı sınıflandırmalar olmakla birlikte kelam ilminde ilham çeşitleri şu şekildedir;

3.2.1. Şeytânî İlham

Şeytani ilham, ne olursa olsun insanı gerçeğe aykırı davranmaya ve kötülüğe yönlendirir. İnsanın şeytani ilhamdan sakınması gerekir, zira o sırf fesattır ve içinde hiç hayır yoktur. Şeytanın yönlendirmesiyle talibi sürekli olarak fık ve fücra sürükler. (Yavuz, 2000, s. 98-100). Bu ilham türü, genellikle insanın kötü düşüncelere, davranışlara veya eylemlere yönlendiren içsel bir ses veya düşüncedir. Bu kavram, özellikle dini ve psikolojik bağlamlarda kötü ya da olumsuz etkilerin, dürtülerin veya düşüncelerin insan zihninde nasıl yer aldığını açıklamak için kullanılır.

Psikolojik açıdan bakıldığında, şeytani ilhamlar; kişinin içsel çatışmaları, kaygıları veya bastırılmış duyguları ile bağlantılı olabilir. Bu tür düşüncelerle başa çıkmak için farkındalık, olumlu düşünme teknikleri ve destek arama gibi yöntemler kullanılabilir.

3.2.2. Nefsânî İlham

Bireyi nefsin heva, heveslerine ve insani duygulara yönlendirir. (Yavuz, 2000, s. 98-100). Nefsani ilham sırf vesvesedir, ondan sakınılması gerekir. Nefis, insanın içsel arzularını ve heveslerini temsil eder. Nefsin heva ve heveslerine kapılmak, insanı zamanla yanlış yönlendirebilir ve istenmeyen davranışlara sebep olabilir. Bu bağlamda, nefsi ilhamlar genellikle kişinin ruhsal ve manevi durumunu olumsuz etkileyen vesveseler olarak değerlendirilir. Bu nedenle, nefse karşı dikkatli olunması ve onun olumsuz etkilerinden sakınılması gerektiği söylenir.

Birey, nefsi arzularını kontrol altına alarak daha yüksek bir bilinç ve irade geliştirebilir. Bu, hem manevi açıdan olgunlaşma hem de sosyal ilişkilerde daha sağlıklı bir tutum geliştirme anlamına gelir. Nefsani etkilerden sakınmak, insanın kendini gerçekleştirme ve daha erdemli bir yaşam sürmesi açısından önemlidir.

3.2.3. Melekî İlham

Melek tarafından telkin edilen bu tür havadır da ilahi emirlere itaat etmeye ve başkalarına iyilik yapmaya davet eder. (Yavuz, 2000, s. 98-100). Melekî ilhamda korku ve tehlike bulunmamaktadır. (Eşrefoğlu, 2013, s. 32-33). Melek tarafında telkin edilen bu tür havadır, genellikle kişinin manevi yönünü güçlendiren, ilahi buyruklara itaat etme ve başkalarına iyilik yapma konusunda teşvik edici bir nitelik taşır. Bu tür ilhamlar, ruhsal bir rehberlik sunar ve insanı daha iyi birey olmaya yönlendirir. Meleklerin ilhamı, korku ve tehlike içermediği için, bireylerin huzur içinde bu doğrultuda hareket etmeleri beklenir. Bu bağlamda, meleklerin ilhamları, insanlara sevgi, merhamet ve birliktelik gibi erdemleri hatırlatarak, toplumsal dayanışmayı arttırmayı amaçlar.

3.2.4. Kalbî İlham

Kalbin ilhamı, ilham-ı yakindir, gerçektir ve haktır ve bu ilhamın hayrı vakidir. Daima talibi hakka, amele, marifete ve hikmete iletir. (Eşrefoğlu, 2013, s. 32-33). Bu ifadeler, kalbin ilhamının önemli bir rehber olduğunu vurgulayan bir düşünceyi yansıtmaktadır. Kalp, insanın içsel bir kaynağı olarak, gerçeği ve hakikati anlamada önemli bir role sahiptir. Bu ilham, kişiyi iyi amellere, bilgiye ve hikmete yönlendirir. İslam düşüncesinde kalbin ilhamı, ruhsal ve manevi bir yolculuğun başlangıcı olarak kabul edilir. Bu bağlamda, kalp ile bağlantı kurmak ve ona kulak vermek, bireyin doğru yolda ilerlemesi açısından büyük bir önem arz eder.

3.2.5. Rabbânî İlham

Kuvvetli bir şekilde kalpte varlığını hissettirmekle tanındığı ifade edilir. Bu çeşit havadır, insanı bütünüyle Allah'a yönelmeye ve dünyevi lezzetleri terk etmeye davet eder. Vukuuna hiç hilaf yoktur. Talip bütün nefsanî arzulardan uzaklaşır. (Eşrefoğlu, 2013, s. 32-33). Rabbanî ilham, insanın kalbinde derin bir his uyandırarak onu Allah'a yönelmeye teşvik eden bir deneyimdir. Kişinin ruhsal bir uyanış yaşamasına ve dünyevi zevklerden uzaklaşmasına yardımcı olur. Talip, bu ilhamların etkisiyle nefsanî arzulardan sıyrılarak, daha yüksek bir bilinç ve huzur arayışına yönelir. Bu süreç kişinin manen olgunlaşması için fırsat sunar.

3.3. İlhamın Bilgi Kaynağı Oluşu

İlhamın bilgi kaynağı olup olmayışını iki maddede toplamak mümkündür; İlham, Allah veya melek tarafından kalbe ulaştırıldığı için en doğru bilgi olup kesin delil kabul edilebilir. Başta sufiler olmak üzere İbn Sîna, Abdülkahir el-Bağdadî, Gazali, Fahreddin er-Râzî, İbn Haldun, Zebîdî ve Haydar el-Âmülî gibi âlimler bu görüştedir. (Yavuz, 2000, s. 98-100). Bu görüş genelde *mutasavvıflar* tarafından kabul edilen görüştür. İlham da bir bilgi kaynağıdır çünkü Allah takva sahiplerine bilmediklerini öğretir.

Sufiler ise ilhamı da bir delil olarak kabul ederler. İlhamın delil olmasına da şu ayeti örnek gösterirler; *Derken, kullarımızdan birini buldular ki ona katımızdan bir rahmet vermiş ve ona nezdimizden bir ilim öğretmiştik.* (Kur'an-ı Kerim, 18/65). Ayet-i Kerime'de Hızır'a (a.s) öğretilmiş olan özel bir ilimden bahsetmektedir. Sufiler bu ilmin ilham yoluyla verildiği savunurlar ve ilhamın kaynağının doğrudan Allah (c.c) olduğuna inanırlar.

İnsan kalbine bazı bilgilerin ilham edilmesi mümkün olmakla birlikte bunlar genel geçerliliği bulunan kesin bilgi kaynağı teşkil etmez ve dinî alanda delil olarak kullanılamaz. (Yavuz, 2000, s. 98-100). Bu ikinci madde *mutasavvıflar* dışında kalan İslam âlimlerinin görüşüdür. Bilgi kaynağı olarak görmeme sebeplerinden birisi eğer ilham da kesin bilgi olsaydı bu yolla elde edilen bilgiler arasında çelişki bulunmazdı.

Süleyman Uludağ, keşf ve ilham bilgisinin karakteristik özelliklerini şu şekilde ifade etmektedir; Bu tür bilgiler, tümel değil, tikel bir yapıya sahiptir. Yalnızca belirli bir birey veya olayla ilgilidir. Bu sebeple, bu bilgiden gene kurallar çıkarmak mümkün değildir. Keşf ve ilham bilgileri, bireysel ve kişisel nitelikte olduğundan başka herhangi birini bağlamaz. Ayrıca, bu tür bilgiler şer'î hüküm özelliği taşımamakta, emredici ya da yasaklayıcı bir niteliği bulunmamaktadır. Daha ziyade, tavsiye edici bir karakter sergilemektedir. Bu bağlamda, keşf ve ilham yoluyla elde edilen bilgiler, gayb ve dinî konular hakkında düzenli bilgilerdir ve açık, kesin delillerin bulunmadığı durumlarda önemli değer taşır. (Tokat, 2017, s. 391).

Kelam âlimleri, ilhamı hem bir bilgi kaynağı kabul etmemiş, hem de gerçekliği konusunda güvenilir olmadığını öne sürmüştür. Taftazani'nin tabiriyle, ilham, hak ehli olanlara göre bir şeyin sıhhatini bilme konusunda ilim elde etme vasıtası değildir. (Tokat, 2017, s. 391). İlham kesin ve güvenilir bilgi kaynağı olsaydı bu şekilde elde edilen bilgiler arasında çelişkiler teşekkül etmez, farklı din ve mezhepler ortaya çıkmazdı. (Abdurrahman b. Nâsır es-Sa'di, 2025, s. 61). Gazali, Razi ve Amidi gibi bazı kelam âlimleri, nazar ve istidlal olmadan, ilham yoluyla kesin bilgiye ulaşmanın mümkün olmadığını savunmuşlardır. Ancak bu ilhamın, bazen sadece bir vesvese ya da yanıltıcı bir fikir olabileceği unutulmamalıdır. Bu nedenle, elde edilen bilginin doğruluğu mutlaka ayet ve hadislerle teyit edilmelidir.

İslam akaidinde, ilim elde etmenin yolları arasında ilham, genel olarak kabul edilmemiştir. Bu görüş kelam âlimlerinin birçoğu tarafından savunulmaktadır. (Kömürcü, 2000, s. 79-80). İlhamı dayanan bir bilgi, bireysel bir tecrübe ile elde edildiğinden delil olma niteliğine sahip değildir. Zira delilin geçerliliği, ölçülebilir ve somut verilere dayanmayı gerektirir. Ancak ilhamın belirli bir sistematigi bulunmadığı için, bu niteliği sağlaması oldukça zordur. Zahiri âlimlere göre

delillerin subuti ve delaleti kat'i olmalıdır. Bazı ayetlerde ilhamdan bahsedilse de, bu durum Allah'ın insanın kalbine göndermesiyle ilgili olup, vahiy olmadan anlaşılabilir bir unsur olamaz. Günümüzde böyle bir durumun söz konusu olması da pek mümkün görünmediği için, ilhamı delil olarak kabul etmek zordur. Keşf ve ilham, bir bakıma içtihadı benzemektedir, zira içtihat yalnızca onu yapan kişiyi bağlarken, keşf ve ilham da sadece sahibini bağlar ve içtihat gibi zan ifadesi taşır.

SONUÇ

Rüya ve ilham insanlığın var oluşundan bu yana her zaman merak konusu olmuş, araştırılmış, insan hayatında her zaman önde gelen konulardan olmuştur. Bunun temelinde yatan, insanın fitratından kaynaklı olarak gizemli şeyleri çekici bulması, gaybı bilmek istemesi gibi etkenlerdir. Her ne kadar üzerinde çeşitli araştırmalar yapılmış olsa da tam olarak kanıtlanması mümkün olmayan konulardır. Yapılan çalışmalar gün içerisinde yaşanan olumlu ya da olumsuz olayların ve kişinin psikolojisinin uykuda zihnini etkilediğini ortaya koymuştur. Bu gerçekten hareketle Peygamberlerin rüyaları hariç insanların gördükleri rüyaların doğruluğunun kanıtlanması ve bu rüyaların rahmani mi, şeytani mi yoksa nefsanî mi olduğunun tespit edilmesinin çok zor olduğu söylenebilir. Bununla birlikte sufiler, rahmani olan güzel rüyaları keramet olarak tanımlarlar ve açıklanmasını doğru bulmazlar. Örneğin Peygamberi rüyada görmek gibi. Sonuç olarak vahye muhatap olmaları ve ismet sıfatlarından dolayı sadece Peygamberlerin rüyaları bilgi değeri taşımaktadır. İnsan iradesinin devrede olmadığı uyku esnasında gördüğü rüya doğrulanamaz. Bir kişi gördüğü rüya sonucunda o rüyaya göre hareket etmek isteyebilir. Bu, kişinin sadece kendi kararını bağlar. Çünkü denetlenemez ve gerçekliği kanıtlanamaz. Ancak rüyayı gören veya kalbine ilham geldiğini söyleyen kişi güvenilir, dürüst ve çevresinde etkin bir insansa ailesi, arkadaşları veya çevresinin onun sözünü dinlemesinde bir beis yoktur. Önemli olan bu durumun suistimal edilmiyor olmamasıdır.

İlham ve rüyalar, kişinin kendini bağlayan bilgi türleridir ve sabit bir temele ya da sistematığa dayanmazlar. İlham aldığını veya ilahi rüyalar gördüğünü iddia eden bireylerin bu açıklamaları tamamen sübjektif olup, doğru ya da yanlış olma niteliği taşımazlar. Bu tür bilgiler, kesinlik taşımadıkları için kanıtlanabilir nitelikte değildir. Bu nedenle, ilham yoluyla elde edilen bilgiler, duygusal zaafıların ve suistimal edilmesine zemin hazırlayabilecek bir meseledir. Rüya ve ilhamın bilgi kaynağı kabul edilip edilmeyeceği konusunda, bu deneyimlerin kime ait olduğu önemli bir ayrım noktasıdır. Peygamberlerin rüyaları, rahmanî rüyalar kategorisine girerken, dış dünyada gerçekleşmiş olayları kapsar. Ancak sıradan bir insanın rüya ve ilham kaynaklarının ne olduğunu belirlemek güçtür. Kur'an-ı Kerim, peygamberlerin bazı rüyalarının gerçekleştiğini bildirir. Diğer bireylerin rüyaları ve ilhamları da ilahi işaretler taşıyabilir ancak bu kişilerin, gördükleri rüyalara ve kalplerine gelen ilhamlara göre hareket etme zorunlulukları yoktur.

Kur'an-ı Kerim'e bakıldığında bilgi edinme yolu olan düşünme, tefekkür etme ve akıl etme şeklinde birçok ayette tekrar edilmektedir. İnsan sürekli olarak bu yola sevk edilmiştir. Bilmediğini sorup araştırması ve incelenmesi tavsiye edilmiştir. Bu ayetler bağlamında insanın bilgiye ulaşma konusunda çaba ve gayret göstermesi beklenmiştir. Kolay elde edilen ve çalışmayı gerektirmeyen bilgi kaynaklarından ilham ve rüyaya ise çok daha az yer verilmiştir.

Kelam literatüründe doğru bilgi kaynağı olarak ele alınan üç unsur akıl, duyular ve doğru haberdur. Rüya ve ilham kelamda bilgi kaynağı olarak kabul edilmeyip, kanıtlanabilirliği olmaması nedeniyle doğru bilgi kaynağı kategorisinde değerlendirilmez.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Yapmış olduğum bu çalışmada sunmuş olduğum veri ve analizleri, elde ettiğim bilgileri, belgeleri ahlaki kurallar ve akademiye uygun kurallar çerçevesinde elde ettiğimi bildiririm. Yine elde ettiğim tüm bilgileri, dokümanları ve neticeleri bilimsel kaynaklardan etik kurallarına uyarak yararlandığımı bildiririm. Yaptığım çalışmamda faydalandığım tüm eserlerin uygun atıflarda bulunarak kaynak gösterimi yaptığımı ve kullandığım verilerde bir farklılık oluşturmadığımı, çalışmamın özgünlük yönünden uygunluğunu bildiririm. Aksi bir hal ortaya çıktığında aleyhime oluşacak her türlü hak kayıplarını kabul ettiğimi açıklarım.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Bu çalışma sadece bir yazar tarafından hazırlanmıştır.

Etik Kurul İzni

Bu makalede etik kurul iznine gerek yoktur. Etik kurul kararı gerekmediğine ilişkin ıslak imzalı onam formu sistem üzerindeki makale süreci dosyalarında yer almaktadır.

Çıkar Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanmasında çıkar çatışması yaşanacak herhangi bir durum bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akot, B. (2010). Freu'dun rüya yorum metodu. *Dini Bilimler Akademik Araştırma Dergisi*, 10 (3), 213-235.
- Akot, B. (Ocak 2011). Tasavvufi terbiyede rüyânın değeri. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (19), 93-113.
- Akot, B. (2020). *Kavram atlası*. Gazi Kitabevi.
- Apaydın, Y.(2012). *İslam ve toplum*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aydar. H. (2005). Kur'an'da rüyalar ve rüyaların hayata yansımaları. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 5 (4), 39-60.
- Bardakçı, S. (2015). *Ebu'l-muin en-nesefti'de Allah insan ilişkisi*. Aybil Yayınevi.
- Başaran, S. (2003). *Sünnette rüya*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Bayrakdar, N. (2024). *Din eğitime bakan yönleriyle kötülük problemi*. Y. Ulutaş (Ed). KLM Yayınları.
- Bolay, S. H. (1989). *Akıl*. TDV Yayınları.
- Cebecioğlu, E. (2004). *Tasavvuf terimleri ve deyimleri sözlüğü*. Anka Yayınları.
- Çelebi, İ. (2008). *Rüya*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
- Evkuran, M. (2019). *Sistematiik kelimeler*. Bilay Yayınları
- Freud, S. (1990). *The Interpretation of Dreams*. Çev. A. Parlak.
- Kömürçü, D. (2000). *İlham*. Şamil Yayınevi.
- Nurdoğan, M. (2019). *Kelam ilmi açısından rüyanın bilgi değeri*. [Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Mirza Muhsin el-Usfûr, (1406/1986). Bulğatü's-Şî'ati'l-kirâm fî ta'bîri'r-rü'yâ ve'l-menâm. *Küveyt*, 68-88.
- Özarslan, S. (2009). *İslami kaynaklar ışığında rüya konusuna kelâmî bir bakış*. Diyanet İlmi Dergi.

- Özcan, H.(1993). *Matüridide bilgi problemi*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Eşrefoğlu, R. 2013). *Müzekkin nüfus*. Salah Bilici Kitabevi Yayınları.
- Taylan, N. (1996). *Bilgi*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
- Tokat, L. (Şubat 2017). Dini istismara açık bilgi kaynağı olarak 'ayrıcalıklı bilgi': Keşf, ilham ve rüya-felsefi bir analiz. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (32), 387-410.
- Yavuz, Y. Ş. (1996). *Haber*. Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi.
- Yavuz, Y. Ş. (1997). *Havadır*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
- Yavuz, Y.Ş. (2000). *İlham*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
- Yılmaz, Ö. (2019). *Geçmişten Günümüze Tarikatlar*. Akçağ Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

This study examines the epistemological status of dreams and inspiration, questioning whether they can be considered valid sources of knowledge within the framework of Islamic sciences, particularly Kalam (Islamic theology) and Sufism. The investigation is motivated by the perennial human fascination with the mysterious and the unseen, and the need to establish reliable and verifiable sources for acquiring true knowledge. The central problem revolves around the subjective and personal nature of dreams and inspiration, which contrasts with the objective criteria demanded for authoritative knowledge.

The research begins by establishing a foundational understanding of "knowledge" (ilim) itself. In Islamic thought, knowledge is fundamentally defined as the comprehension of the reality of a thing that occurs in the mind. It is categorized into two primary types: objective and subjective knowledge. Objective knowledge is acquired through universally accessible and verifiable means: reason ('aql), the senses (hawas), and authentic transmission (khabar). These three sources are unanimously accepted by Kalam scholars as the primary and reliable paths to certainty. Subjective knowledge, on the other hand, encompasses personal experiences such as dreams and inspiration, whose truth claims are not universally testable.

The analysis of dreams (ruya) reveals a complex phenomenon. Linguistically and theologically, dreams are images that appear to the mind during sleep. They are classified into three distinct types based on their origin, as outlined in a prophetic tradition: 1) Rahmanî (divine) dreams, which are true visions and glad tidings from God; 2) Shaytanî (satanic) dreams, which are meant to cause fear, despair, or misguidance; and 3) Nafsânî (psychic) dreams, which stem from one's own psyche, daily preoccupations, and subconscious. While the dreams of prophets are considered a form of revelation (wahy) and thus carry epistemic value, the dreams of ordinary individuals pose a significant challenge. Their source is difficult to ascertain, and their content is often symbolic, personal, and unverifiable. Consequently, while Sufism acknowledges the value of dreams, especially in spiritual guidance and personal introspection, Kalam theology largely excludes them from being a source of certain, binding knowledge. They are seen as zanni (speculative) rather than qat'i (definitive).

The inquiry into inspiration (ilham) follows a similar trajectory. Defined as the sudden casting of knowledge or guidance into the heart by God, either directly or through an angel, inspiration is a central concept in Sufism. Sufis elaborate on various types of inspiration, including Melekî (angelic), Kalbî (from the heart), and Rabbânî (divine), all of which are considered legitimate channels of divine knowledge for the spiritual wayfarer. For many Sufis and philosophers like Ibn Sina, ilham is an absolute source of knowledge. However, the majority of Kalam scholars reject ilham as a foundational source of religious knowledge. Their primary objection is based on the

inherent contradiction and lack of consistency in the content of inspirations received by different individuals. If ilham were a reliable source of certain knowledge, it would not lead to conflicting truths or the proliferation of different sects and schools of thought. Furthermore, its subjective and non-systematic nature makes it impossible to verify or falsify, which are essential conditions for a source to be considered a proof (hujjah) in matters of creed and law.

The study concludes that from the perspective of systematic Kalam, dreams and inspiration do not qualify as independent sources of objective knowledge. The primary and authoritative sources remain reason, the senses, and authentic transmission. The Quran consistently encourages humans to use their intellect, to reflect, and to seek knowledge through effort and investigation, rather than relying on passive reception. While the dreams of prophets, being a form of wahy, are an exception, the dreams and inspirations of ordinary people are personal, subjective experiences. They may offer personal comfort, moral encouragement, or psychological insight, and a trustworthy individual may choose to act upon their own dream or inspiration. However, such actions are binding only upon themselves and cannot be generalized into religious doctrine or law for the community. The potential for emotional vulnerability and exploitation further cautions against elevating these subjective experiences to the status of authoritative proof. Ultimately, this research underscores the epistemological rigor of Kalam, which prioritizes transparent, communicable, and verifiable methods for acquiring knowledge, while acknowledging the different value assigned to dreams and inspiration in the realm of personal spirituality and Sufi practice.